

Pako Egyptistä – Aaronin jäljillä Petrassa

Jaakko Frösén

Suomalaistutkijat ovat aloittaneet Jordaniassa uuden, ensimmäisen puhtaasti suomalaisen arkeologisen kaivaushankkeen Lähi-idässä ja Välimeren alueella kautta aikojen. Kaivaukset suoritetaan yhteistyössä Jordanian Kulttuuri- ja matkailuministeriön alaisen muinaismuistoviraston (Department of Antiquities of Jordan/valtionarkeologi Dr Ghazi Bizeh) kanssa, kuten paikalliseen tapaan kuuluu. Ne ovat luonteeltaan samalla opetuskaivaukset, joiden aikana suomalaiset arkeologit, valokuvaajat, kaivausarkkitehdit ja konservattorit perehdytetään Lähi-idän kaivauskohteissa tarvittaviin menetelmiin, suurten kiinteiden muinaisjäännösten konservointiin ja paikalliseen esineistöön. Paikalta on odotettavissa myös kirjoitettuja lähteitä.

Suomalaisen viisi vuotta kestävä kaivausprojektin tarkoituksena on valmistella ja toteuttaa Pyhän Aaronin luostarin arkeologiset kaivaukset, rakenteiden konservointi ja kaivaustulosten julkaiseminen kansainvälisellä tasolla. Luostari sijaitsee lähellä Jabal Harunin eli Aaronin vuoren huipulla olevaa Mooseksen veljen Aaronin hautaa. Vuori taas on osa Petran kaupungin laajaa arkeologista puistoa. Raamattu tuntee vuoren nimellä Horinvuori ja kertoo Aaronin kuolleen sen laella (4. Moos. 20).

Aaron kuoli Raamatun kertomuksen mukaan vähän sen jälkeen kun hän oli Herran ohjeiden mukaan yhdessä pikkuveljensä Mooseksen kanssa koonnut Israelin kansan autiomaan kalliiseen juurelle ja antanut sille vettä kalliosta. Oli tarinalla sitten historiallinen tausta tai ei, mainittu Edomin rajalla oleva paikka on ainakin kaksituhatta vuotta sitten tunnistettu Petran kaupungin ulkopuolella olevaksi viheriöiväksi laaksoksi, joka vielä tänään tunnetaan Wadi Musan eli Mooseksen laakson nimellä.

Mooses ei kuitenkaan tyytynyt puheellaan maanittelemaan vettä kalliosta, niin kuin ohje kuului, vaan iski vihapäissään sauvallaan kahdesti kallioon ja näin suututti Herran sekä ilmeisesti rikkoi edomilaisten vesijohdon. "...ja siitä alkoi juosta vettä, niin että kaikki israelilaiset ja heidän karjansa saivat juoda kyllikseen." Aaron ja Mooses eivät rikkomuksensa vuoksi koskaan päässeet luvattuun maahan.

Ymmärrettävää on, että edomilaisetkin suuttuivat eivätkä antaneet veljesten joukkoineen kulkea vedensäännöstely- ja kuljetuslaitteiden sekä kukoistavien viljelysalueidensa läpi. Israelin lapset joutuivat kääntymään autiomaareille ja saapuivat aluksi Horinvuoren luo.

Historioitsija Josefos, joka kirjoitti 'Juutalaisten historian' kreikaksi ensimmäisen vuosisadan lopussa, kertoo Aaronin kuolleen 123 vuoden ikäisenä korkealla vuorella lähellä Petran kaupunkia. Samoin kirkkohistorioitsija Eusebios mainitsee 300-luvun alkupuolella paikan Aaronille pyhitetyksi, vaikka ei mainitsekaan luostaria tai kirkkoa.

Kirjallisten lähteiden mukaan Pyhän Ylipappi Aaronin luostari perustettiin kuitenkin viimeistään 500-luvulla. Varhaisin maininta siitä on yhdessä työryhmäni vuonna 1994 avaamassa Petran hiiltyneessä papyrusrullassa. Rullat löytyivät vähän ennen joulua 1993 amerikkalaisten kaivauksissa Petran keskustan varhaisbysanttilaisen kirkon sivuhuoneesta. Papyruskäärojen kreikankielisiä asiakirjoja luetaan ja selitetään yhteistyössä Helsingin ja Michiganin yliopistojen papyrustyöryhmien kesken. Julkaisutyön yhteydessä pyritään selvittämään niin pitkälle kuin mahdollista myös asiakirjoissa mainitut henkilöt ja

paikat.

Petran hiiltyneet papyrukset

Petran hiiltynyt papyrusasiakirja inventaarionumero 6 vuodelta 528 on kaksikielinen testamentti ja se mainitsee luostarin 'Pyhän Ylipappi Aaronin Talona' (kreikaksi oikos, latinaksi domus). Luostarin johtajana eli igumenina (kreikaksi hegumenos) toimi tuolloin presbyteeri Kyrikos Petroksen poika. Vähän myöhemmin vuonna 536 Konstantinopolin ja Jerusalemin kirkolliskokoukseen osallistui pöytäkirjojen mukaan 'syyrialainen' presbyteeri ja arkkimandriitta Thomas, joka edusti Aaronin luostaria – todennäköisesti juuri meidän luostariamme. Petran munkeilla samoin kuin läheisen Augustopoliksen munkeilla oli kokouksessa oma edustajansa, samoin kuin Petran seurakunnalla. Kokoukseen osallistui luonnollisesti myös Petran piispa Theodoros.

Pyhän Ylipappi Aaronin kristillinen luostari oli toiminnassa ilmeisesti häiriöttä vielä varhaisislamilaisten ajan mahdollisesti aina ristiretkiin asti. Vuonna 955/56 arabikronikoitsija Abu al-Hassan 'Ali Mas'udi mainitsee paikan melkiittikristittyjen (melkiitit tunnustavat Rooman paavin) pyhäksi vuoreksi ja n. vuodesta 1100 lähtien se mainitaan ristiretkeläisten kronikoissa. Väitetään, että luostari tuhottiin pelätyn kurdisyntyisen sulttaani Saladinin käskystä vuonna 1189 samalla kun Petran alueella sijainneet peräti kolme ristiretkeläislinnaketta. Nämä arvelut

perustuvat siihen, että melkiittimunkeilla on saattanut olla hyvinkin läheiset suhteet paavin kirkon ristiretkeläisiin. Vuoren laella ollut Aaronin hautakirkko mainitaan kuitenkin vielä viimeisen kerran kronikoissa vuonna 1217. Silloin siellä eli vielä kaksi munkkia. Munkkien luostari lienee tuhoutunut vähän aikaisemmin.

Ennen pitkää kirkkokin tuhoutui ja vuoren huipulle kirkon raunioille rakennettiin seuraavan vuosisadan puolivälissä profeetta Aaronin (arabiaksi Nebi Harun) haudan muistomeriksi islamilainen pieni pyhäkkö.

Pyhäkkö on edelleen paikallaan ja näkyy valkoisena pisteenä lähes kaikkialle Petran ympäristöön. Kirkon marmorisen alttarikaiteen palasista, joissa vielä on luettavissa osia rikkoutuneesta kreikkalaisesta kristillisestä piirtokirjoituksesta, tehtiin Aaronin kenotafi eli tyhjä hauta. Myöhemmät juutalaiset pyhiinvaeltajat ovat raapustaneet marmoriin hepreaksi nimiä ja päivämääriä. Arabialaiset kirjoitukset kenotafissa ja ulko-oven päällä kertovat islamilaisen pyhäkön rakentamisesta ja korjaamisesta 1300-luvulla. Kirkon alla on kallioon louhittu maanalainen krypta, joka on saattanut jossain vaiheessa olla hautapaikka – ehkä on sitä vieläkin.

Pyhä vuori uskonnollisesti herkkä

Voi hyvin ymmärtää, että pyhä vuori on uskonnollisesti herkkä alue. Lähi-idän poliittisen tilanteen ennakoimattomat muutokset heijastuvat helposti uskonnollisissa asenteissa ja suhtautumisessa paikalle osuviin tai siellä työskenteleviin 'vääräuskoisiin'. Juutalaiset pyhiinvaeltajat kertovat kuitenkin esteettömistä käynneistään Aaronin haudalla läpi keskiajan ja vielä satunnaisesti aina 1700-luvulle asti. Beduiineille paikka on kuitenkin muslimien pyhä vuori. Juutalaiset ja kristityt pyhiinvaeltajat alkoivat lopulta herättää epäilyksiä, jotka liitettiin vanhoihin kertomuksiin tarunomaisesta Egyptin faraon kulta-aarteesta. Vieraat yritettiin pitää loitolla ja paikka unohtui. Kertomuksia kuulee edelleen.

"Ehkä juutalaisilla on salaisia kirjoituksia, joissa aarteen paikka on kerrottu?" "Kristityt ovat kenties löytäneet tiedon kätkestä Petran hiiltyneistä papyruksista?" Vieraaseen suhtaudutaan ystävällisesti ja auttavasti, kuten beduiinien perinteiseen vieraanvaraiseen tapaan kuuluu.

Kuitenkin on havaitsevinaan lievää pidättyvyyttä, kun tulee puhe Aaronin vuoresta.

Sveitsiläissyntyinen sittemmin brittiläistynyt tutkimusmatkailija Johann Ludwig (John) Burckhardt löysi Petran uudelleen. Syyrialaiseksi kauppiaksi pukeutuneena Ibrahim ibn Abdullahin nimellä tutkimusmatkallaan Afrikkaan vuonna 1812 beduiinien tarinoiden houkuttelemana hän antoi elokuun 22. päivänä opastaa itsensä Petran rauniokaupungin läpi kohti Aaronin vuorta.

Tekosyynä vierailuun oli harras tahto rukoilla Aaronin haudalla ja uhrata kunnan muslimin tavoin vuohi. Matka sujui kuitenkin hitaasti, kun Burckhardt oppaaltaan salassa teki muistiinpanoja ja piirroksia näkemistään ihmeellisistä vuoreen koverretuista rakennelmista. Ilta oli jo pitkällä, kun laskeva aurinko hermostutti oppaan siinä määrin, että hän pimeään lähestyessä kieltäytyi jatkamasta jyrkkää vuoripolkua. Burckhardt ei koskaan päässyt Aaronin haudalle, vaan uhrasi vuohen vuoren juurella, paikalla mistä profeetta Aaronin valkoinen pyhäkkö näkyi laskevan auringon säteiden valaisemana.

Ensimmäiset länsimaiset kävijät Aaronin haudalla olivat britit C. Irby ja J. Mangles vuonna 1819. Suomalainen tutkimusmatkailija, sittemmin Helsingin yliopiston itämaiden kirjallisuuden professori, Georg August Wallin, jona Burckhardtin esikuvaa seuraten tutki Lähi-idän maita muslimiksi pukeutuneena, kävi lähellä Petraa vuonna 1845, mutta ei hänkään koskaan päässyt Aaronin vuorelle. Vuoren laella asuvan vartijan ja luolassa majaansa pitävän poliisin mukaan Aaronin haudalla käy vuosittain kolmisensataa eri uskontoja edustavaa pyhiinvaeltajaa, useimmat lähiseudun beduiineja. Harva enää tuo vuohen uhrattavaksi. Viime aikoina turistit ovat yhä enenevässä määrin kiinnostuneita paikasta, ja ryhmiä tai yksittäisiä turisteja käy vuorella lähes päivittäin. Retki vaatii hyvää kuntoa ja patikkamatkalle on varattava koko päivä, vähintään seitsemän tuntia.

Luostarin sijainti vuorella Petran kaupungista linnuntietä n. 5 km länteen on paikannettu, mutta alueella ei ole aikaisemmin suoritettu kaivauksia.

Vuoren huipulla 1320 metrin korkeudessa oleva Aaronin hauta on yksi kolmen uskonnon, juutalaisuuden, kristinuskon ja islamin, tärkeimpiä pyhiinvaelluskohteita 'Pyhällä Maalla' ja samalla kolmen kulttuurin kohtaupaikka. Sen on edelleen pyhä paikka, johon suomalaistutkijatkaan eivät kajoa. Noin 70 metriä alempana laajalla ylätasangolla ovat suuren rakennusryhmän rauniot. Seiniä on säilynyt maakerroksen alla paikoin kolmesta neljään metrin korkeudelta. Kaivausten yhteydessä rakenteet konservoidaan sekä laaditaan opasteet ja opaskirjaset matkailijoita varten. Samoin on tarkoitus tutkia mahdolliset muut muinaisjäännökset ja luolat luostarin välittömässä läheisyydessä sekä kartoittaa perusteellisesti koko vuori ja sitä ympäröivä maanviljelysalue. Mielenkiintoista on myös selvittää, miten luostari toimi ja hoiti huoltonsa vuoren huipulla syrjässä asutusta alueesta.

Laaksojen pohjia ja jyrkänteiden reunoja koluava kiemurteleva tie kohti Aaronin vuorta on juuri ja juuri ajettavissa nelivetoisella maasturilla ensimmäiset kolme kilometriä Petran rauniokaupungin keskustasta Käärmemuistomerille. Meno on kuin huvipuiston vuoristoradalla, ja aikaa kuluu runsas tunti. Loppumatka on patikoitava ylös jyrkännettä nousevaa polkua puolitoista tuntia paahtavassa auringossa. Korkeuseroa tulee kaikkiaan noin 600 metriä. Paikallinen opas on tarpeen, ja mieluiten myös aasi tai kameli, jos on tavaraa kuljetettavana.

Käytössä uusimmat menetelmät

Tämä on ensimmäinen puhtaasti suomalainen arkeologinen kaivaushanke Lähi-idässä ja Välimeren alueella kautta aikojen. Kaivaukset suoritetaan yhteistyössä Jordanian Kulttuuri- ja matkailuministeriön alaisen muinaismuistoviraston (Department of Antiquities of Jordan/valtionarkeologi Dr Ghazi Bizeh) kanssa, kuten paikalliseen tapaan kuuluu.

Ne ovat luonteeltaan samalla opetuskaivaukset, joiden aikana suomalaiset arkeologit, valokuvaajat, kaivausarkkitehdit ja konservaatorit perehdytetään Lähi-idän kaivauskohteissa tarvittaviin menetelmiin, suurten kiinteiden muinaisjäännösten konservointiin ja paikalliseen esineistöön. Paikalta on odotettavissa myös kirjoitettuja lähteitä.

Tutkimushankkeessa käytetään uusimpia arkeologisia menetelmiä. Tarkoituksena on myös kehittää tietokoneen avulla tapahtuvaa aineiston tallennusta ja kolmiulotteista mallintamista ja näin luoda uusi maastokelpoinen työkalu arkeologien käyttöön. Yhteistyötä tällä alalla tehdään Teknillisen korkeakoulun maanmittausosaston fotogrammetrian ja etäiskartoituksen laboratorion kanssa (professori Henrik Haggrén).

Kolmiulotteisessa karttamallissa, jota voidaan näyttöruudulla lähestyä eri suunnilta, voidaan tunkeutua myös maan sisään luoliin ja maan alle arkeologisiin kerrostumiin. Malliin sijoitetaan kaivausten edistyessä videokameran avulla kaikki tiedot löydöistä ja löytöympäristöistä, joten kaivausten aikaisemmat vaiheet voidaan nyt ensi kertaa tarkoin palauttaa näyttöruudulle kerros kerrokselta. Kaivausten päätyttyä tiedosto toimii eräänlaisena arkeologisena tietokonepelinä, jolla on tulevaisuudessa myös opetuskäyttöä.

Kaivausluvut ja kaivausten johto on suomalaisten käsissä. Opettajina käytetään parhaita ulkomaisia asiantuntijoita Euroopasta, Lähi-idästä ja Yhdysvalloista. Näiltä siirretään vastuu hankkeen edistyessä asteittain kokonaan suomalaisille tutkijoille. Kenttätöitä tehdään paikan päällä viiden vuoden aikana kolme kuukautta vuosittain. Muu aika käytetään löytöjen tutkimiseen ja julkaisemiseen.

Tutkimushankkeen kenttätöitä on tarkoitus toteuttaa yrityksiltä haettavan sponsorirahoituksen turvin. Starttirahan on antanut Emil Aaltosen Säätiö, joka myönsi hankkeelle yhden kolmesta vuoden 1997 60-vuotisjuhla-apurahastaan 1,5 miljoonaa markkaa käytettäväksi kolmen ensimmäisen tutkimusvuoden aikana.

Maanjäristys syyllinen tuhoon

Ensimmäinen suomalainen retkikunta on juuri palannut Petrasta. Johtamani retkikunta koostui neljästä suomalaisesta arkeologista ja kolmesta maanmittausinsinööristä. Arkeologiryhmää koulutti ja johti puolalais-amerikkalainen arkeologi tohtori Zbigniew T. Fiema, Petran ja koko Lähi-idän roomalaisen ja bysanttilaisen kauden kansainvälisesti tunnustettu asiantuntija.

Runsaan kahden viikon tutkimusretken aikana tutustuttiin tulevaan kaivauskohteeseen ja sen ympäristöön. Päähuomio oli alueen ja kaivauspaikan kartoituksessa ja kolmiulotteisessa mallinnuksessa. Sen lisäksi tarkistettiin ja korjattiin aikaisempien tutkimusmatkailijoiden julkaisemat tiedot luostarin raunioista.

Aaronin luostarin rauniokenttä on odotettua suurempi, yli 4000 neliometriä, ja noin 3000 neliön rakennusryhmä on säilynyt osin koko ensimmäinen kerros välikattoa kannattavine holvikaarineen. Pohjoispihaa ympäröivät 14 'munkkikammiota' ovat 10-20 neliön kokoisia. Keskipihan oletetun 'kappelin' ja 'yhteisten tilojen' välissä on maanalainen 6 metriä pitkä sadevesisäiliö.

Itä-länsisuunnassa olevan kappelin puolipyöreä alttariseinä osoittaa suoraan 70 metriä ylempänä olevaan Aaronin hautakirkkoon.

Kaikkialta runsain määrin löytyneet keramiikan palaset kertoivat paikkaa asutun ainakin esikristilliseltä nabatealaisten ajalta lähtien, vähintään pari vuosisataa ennen ajanlaskumme alkua aina islamilaiselle keskiajalle asti. Rakennuksen ympäristössä on myös suurempi kallioon hakattu 90 neliön vesisäiliö ja muita luolia. Runsaat jopa neoliittisen kivikauden työkalut ja iskokset, kertovat elämästä tuhansia vuosia ennen nabatealaisia ja kristittyjä bysanttilaisia.

Kaiken lisäksi se mitä on jäljellä luostaristamme ei näytä ollenkaan ihmiskätten tuhoamalta. Tulipalon merkkejä emme havainneet. Saladinin syntilistä siis ilmeisesti keveni yhdellä. Tuho näyttää pikemminkin maanjäristyksen aikaansaamalta. Se onkin kiinnostava havainto, sillä silloin sortuneitten seinien sisällä on odotettavissa enemmän esinelöytöjä, kuin ryöstön ja tulipalon jäljiltä.

Luostarimme on siis erittäin mielenkiintoinen arkeologinen tutkimuskohde. Tällä kertaa tyydyimme kuitenkin yleiskartoitukseen emmekä keränneet edes ruukunsirpaleita lähempää tutkimusta varten. Seuraavalla tutkimusretkellä, jota varten on varattava vähintään kaksi kuukautta toivottavasti jo ensi vuonna, toteutetaan tarkka arkeologinen rakenteiden ja pintalöytöjen tutkimus sekä avataan ensimmäiset koekaivannot.

Vuoren huimat näkymät

Näköala ylhäältä 1320 metrin korkeudesta on huikaiseva. Idässä on Petran arkeologinen puisto. Pohjoisessa avautuu muinaisen tulivuoren mustanpuhuva kraatteri. Lännessä ja luoteessa näkyy Arabilaakso (Wadi Araba) ja Israelin puolella Negevin autiomaata sekä karavaanireitti Egyptiin ja Siinain niemimaalle.

Luoteessa ja etelässä vuoren rinteiden ja lähiympäristön nopea yleiskartoitus paljasti yllättäen lisäksi Lähi-idälle tyypillisen, ja samalla ehkä parhaan esimerkin, vuoristoseudun laajoista

maanviljelysalueista. Se on ollut käytössä myöhäskivikaudelta aina meidän päiviimme asti ehkä kymmenenkin tuhatta vuotta samoilla muuttumattomilla menetelmillä. Koneita ei vuoristoon voi kuljettaa. Kaikki työt on tehty ihmiskäsin ja eläinvoimaa käyttämällä. Vuorten solat on padottu toisiaan seuraavilla patolaitteilla. Lähelle huippuja on kaivettu vesisäiliöitä.

Talven aikana sadeveden ja lumen sulamisveden ei anneta vapaasti virrata hyökyaaltona alas laaksoon, vaan osa siitä varastoidaan ylös säiliöihin ja osa lasketaan asteittain padolta toiselle yhä alemmas. Ylhäällä viileässä olevat luolasäiliöt pitävät veden juomakelpoisena. Alempana padot levittävät veden laajalle vuorten rinteille ja estävän irtaimen maan huuhtoutumisen laaksoon. Sadekauden jälkeen vehnä kylvetään patojen yläpuolelle muodostuneeseen lietteeseen ja terassipeltoja kastellaan kuivana kautena ylhäällä olevista säiliöistä laskettavalla vedellä.

Alemmille huipuille tuulisille paikoille kallioperustalle on rakennettu tai pelkästään tasoitettu puimatantereita, jossa sadonkorjuun aikana jyvät erotettiin akanoista. Siellä täällä näkyi vartiotornien raunioita, mutta ei asumuksia. Puimatantereiden ja vartiotornien ympäriltä löytyneet kiviesineet ja keramiikka kertoivat toiminnan jatkuneen tuhansia vuosia.

Nyt padot ovat rikki, mutta paikalliset Bdul-heimon puolibeduinit kertovat isiensä vielä korjanneen murtuneita patoja, huoltaneen vesisäiliöitä ja viljelleen patopenkereitä. Vasta nykyinen sukupolvi saa leipänsä helpommalla – kiitos nopean liikenteen ja turismin. Turismi tuo leivän ja pullotetun juomaveden mukanaan sieltä, missä tuotantokustannukset ovat alhaisempia. Kauppakaravaaneille se ei ennen ollut mahdollista.

Olihan turisteja, pyhiinvaeltajia ja kauppiaita toki ennenkin, mutta silloin vilja- ja vesikauppa kävi toiseen suuntaan. Peruselintarvikkeita ei voinut liikutella pitkiä matkoja. Ne oli tuotettava paikan päällä, keitaiden ja muiden huoltopisteiden läheisyydessä.

Petra oli yksi Lähi-idän karavaaniteiden tärkeimmistä risteyspaikoista ja suurimmista huoltoasemista. Löytämämme maanviljelysalve on niin laaja, että sen tuotosta ja vesivaroista on riittänyt elantoa pitkälle luostarin ulkopuolelle, Petran kaupungin asukkaille ja siellä virkistäytyneille karavaaneille.

Jaakko Frösén on akatemiaprofessori. Hän esitelmöi aiheesta Suomen Egyptologisen Seuran kokouksessa 18. marraskuuta.